Scientific Quarterly of Research on Addiction, Vol. 20, No. 80, P 75-98, Summer 2026

Research Article

The Mediating Role of Subjective Vitality in the Relationship of School Ethical Climate and Moral Intelligence With Substance Use Proneness in Students

Houshang Garavand[1], Hoda Lajevardi[2], Armin Faraji [3]

Received: 2026/06/06 Accepted: 2026/08/28

Abstract

Objective: The present study aimed to propose a structural model to investigate the mediating role of subjective vitality in the relationship of school ethical climate and moral intelligence with substance use proneness among male high school students. **Method:** This study was a descriptive-correlational research utilizing structural equation modeling. The statistical population comprised all male upper-secondary school students in Qom (n =16324) during the 2025–2026 academic year, from whom 200 students were selected using multi-stage cluster random sampling. The research instruments included the inventory of addiction potential scale, the subjective vitality scale, the moral intelligence competency inventory, and the school climate scale. Data were analyzed using the structural equation modeling method. **Results:** The results of structural equation modeling showed that research model had a favorable fit. Moral intelligence and subjective vitality had a significant negative relationship with substance use proneness, whereas the school ethical climate did not show a significant relationship. Furthermore, moral intelligence had a significant positive relationship with subjective vitality, while the relationship between school ethical climate and subjective vitality was not significant. In addition, bootstrapping results showed that moral intelligence, but not school ethical climate, had a significant indirect relationship with substance use proneness through the mediating role of subjective vitality. **Conclusion:** Overall, enhancing moral intelligence and promoting subjective vitality can be effective in reducing students' proneness to substance use. Therefore, implementing school-based programs to develop moral intelligence, teach life skills, and promote students' mental health is recommended.

Keywords: Moral intelligence, School ethical climate, Subjective vitality, Substance use proneness

1. Corresponding Author: Associate Professor, Department of Psychology, Lorestan University, Khorramabad, Iran. Email: garavand.h@lu.ac.ir

2 . Assistant Professor, Department of Psychology, Tolouemehr Non-Profit University of Qom, Qom, Iran.

3. MA Student, Department of Psychology, Islamic Azad University, Qom Branch, Qom, Iran.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

فصلنامه علمی اعتیاد پژوهی، سال بیستم، شماره هشتادم، ص۹۸-۷۵، تابستان ۱۴۰۵

مقاله پژوهشی

نقش میانجی نشاط ذهنی در رابطه جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی با آمادگی به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان

هوشنگ گراوند[۱]، هدی لاجوردی[۲]، آرمین فرجی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۰۶

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به ارائه‌ی یک مدل ساختاری برای بررسی نقش میانجی نشاط ذهنی در رابطه جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی با آمادگی به مصرف مواد مخدر در دانش‌آموزان پسر متوسطه دوم پرداخت. **روش:** پژوهش حاضر توصیفی- همبستگی از نوع مدل معادلات ساختاری بود. جامعه آماری شامل تمامی دانش‌آموزان پسر متوسطه دوم شهر قم در سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴ به تعداد ۱۶۳۲۴ نفر بود که از میان آنان ۲۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش شامل پرسش‌نامه آمادگی به مصرف مواد مخدر، مقیاس نشاط ذهنی، مقیاس هوش اخلاقی و پرسش‌نامه جو اخلاقی مدرسه بود. داده‌ها با استفاده روش مدل‌سازی معادلات ساختاری تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد که مدل پژوهش از برازش مطلوبی برخوردار بود. هوش اخلاقی و نشاط ذهنی ارتباط منفی و معناداری با آمادگی به مصرف مواد مخدر داشتند، اما جو اخلاقی مدرسه ارتباط معناداری نشان نداد. همچنین، هوش اخلاقی ارتباط مثبت و معناداری با نشاط ذهنی داشت، در حالی که ارتباط بین جو اخلاقی مدرسه و نشاط ذهنی معنادار نبود. به علاوه، نتایج بوت استرپ نشان داد که هوش اخلاقی، اما نه جو اخلاقی مدرسه، از طریق نقش میانجی نشاط ذهنی ارتباط غیر مستقیم معناداری با آمادگی به مصرف مواد مخدر داشت. **نتیجه‌گیری:** در مجموع، تقویت هوش اخلاقی و ارتقای نشاط ذهنی می‌تواند در کاهش آمادگی دانش‌آموزان برای مصرف مواد مخدر مؤثر باشد. بنابراین، اجرای برنامه‌های مدرسه‌محور برای توسعه هوش اخلاقی، آموزش مهارت‌های زندگی و ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود.

کلیدواژه‌ها: نشاط ذهنی، جو اخلاقی مدرسه، هوش اخلاقی، آمادگی به مصرف مواد مخدر

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. پست الکترونیک: garavand.h@lu.ac.ir

۲. استادیار، گروه روان‌شناسی، دانشگاه غیر انتفاعی طلوع مهر قم، قم، ایران.

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قم، قم، ایران.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

مقدمه

آمادگی به مصـــرف مواد مخدر در دوره نوجوانی یکی از مهم‌ترین چالش‌های ســـلامت فردی و اجتماعی به شـمار می‌آید، زیرا می‌تواند پیامدهای گسـترده‌ای در ابعاد شـناختی، هیجانی، تحصیلی و کنش‌وری اجتماعی در نوجوانان به همراه داشته باشد. شواهد پژوهشی نشـان داده‌اند که شـکل‌گیری نگرش مثبت نسـبت به مصـرف مواد و کاهش حسـاسـیت اخلاقی در نوجوانان احتمال گرایش و اقدام به مصـــرف مواد را به طور معناداری افزایش می‌دهد (سیراج[1] و همکاران، ۲۰۲۱). دوره نوجوانی نیز به دلیل ویژگی‌های رشدی خاص، از جمله جست‌وجوی هویت، نیاز به پذیرش اجتماعی، حساسیت نسبت به فشار همسالان و ضـعف نسـبی در کنترل تکانه‌ها، از آسـیب‌پذیرترین مراحل زندگی در برابر مصـرف مواد محسوب می‌شود (آوسی[2]، ۲۰۲۵). از این رو، شناسایی متغیرهای فردی و محیطی مؤثر بر آمادگی به مصرف مواد از اهمیت نظری و کاربردی فراوانی برخوردار است. در این میان، جو اخلاقی مدرســـه[3] به عنوان یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های محیطی نقش اســـاســـی در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای اخلاقی سالم در نوجوانان ایفا می‌کند. جو اخلاقی مثبت با ویژگی‌هایی مانند عدالت، احترام، اعتماد، حمایت هیجانی و وجود هنجارهای اخلاقی مشـترک می‌تواند دانش‌آموزان را از آمادگی به مصـرف مواد مخدر دور نگه دارد و زمینه رشـــد اخلاقی و مســـئولیت‌پذیری را در آنان فراهم ســـازد (مونترو-کاترو[4] و همکاران، ۲۰۲۱). مطالعات بین‌المللی نیز نشـــان داده‌اند که در مدارس دارای جو اخلاقی قوی میزان آمادگی به مصـرف مواد مخدر، پرخاشـگری، قانون‌شـکنی و گرایش به مصـرف مواد در میان دانش‌آموزان کمتر است (جینس[5]، ۲۰۱۹).

از آنجا که بخش مهمی از تعاملات اجتماعی نوجوانان در محیط مدرســـه شـــکل می‌گیرد، جو اخلاقی نامناســـب می‌تواند آنان را نســـبت به رفتارهای ضـــدهنجار از جمله مصـرف مواد آسـیب‌پذیرتر سـازد. پژوهش‌ها همچنین نشـان داده‌اند که جو مدرسـه شـامل کیفیت رابطه معلم و دانش‌آموز، فضای حمایت‌گرانه و محترمانه، احساس تعلق به مدرسه،

1. Siraj
2. Avcı
3. school ethical climate
4. Montero-Carretero
5. Jeynes

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

عدالت ادراک‌شده و امنیت روانی ـ اجتماعی تأثیر قابل توجهی بر سلامت روانی نوجوانان دارد. برای مثال، در یک مطالعه طولی سه‌ساله در مدارس انگلستان مشاهده شد دانش‌آموزانی که ادراک مثبت‌تری از جو مدرسه داشتند در پیگیری‌های بعدی مشکلات روانی ـــ عاطفی و رفتاری کمتری نشان دادند (لورنت[1] و همکاران، ۲۰۲۱). همچنین، در پژوهشی مشخص شد که جو مدرسه از طریق نگرش نسبت به اقتدار و ارزش‌ها بر نظام ارزشی دانش‌آموزان اثر می‌گذارد (گالوز- نیتو[2] و همکاران، ۲۰۲۲). افزون بر این، در مطالعه‌ای بزرگ‌مقیاس با مشارکت نزدیک به ۴۸ هزار دانش‌آموز از ۳۱۹ دبیرستان گزارش شده است که در مدارس دارای جو اقتدارمند و حمایت‌گر سطح آمادگی به مصرف مواد مخدر از جمله مصرف الکل و ماری‌جوانا پایین‌تر است (کورنل و هونگ[3]، ۲۰۱۶). این یافته‌ها نشان می‌دهند که جو مدرسه به ویژه در بعد اخلاقی آن می‌تواند به مثابه عاملی محافظت‌کننده در برابر گرایش به مصرف مواد عمل کند.

در کنار عوامل محیطی، هوش اخلاقی[4] یکی از ویژگی‌های فردی مهمی که می‌تواند بر گرایش به آمادگی به مصرف مواد مخدر تأثیر بگذارد است (قلی‌زاده مظفر و همکاران، ۱۳۹۷؛ کیخسروانی و همکاران، ۱۳۹۶). هوش اخلاقی به توانایی تمایز میان درست و نادرست، همدلی، وجدان، مسئولیت‌پذیری و پایبندی به اصول اخلاقی اشاره دارد (داکا[5]، ۲۰۲۴). نوجوانانی که از هوش اخلاقی بالاتری برخوردارند در تصمیم‌گیری سالم، مقاومت در برابر فشار همسالان، پیش‌بینی پیامدهای رفتار و پایبندی به هنجارهای اخلاقی توانمندتر هستند و به همین دلیل احتمال گرایش به مصرف مواد در آنان کمتر است (اسپیجو-سزلیس[6] و همکاران، ۲۰۲۰). در مقابل، ضعف در هوش اخلاقی می‌تواند به افزایش آمادگی به مصرف مواد مخدر، بی‌توجهی به پیامدهای اخلاقی رفتار و کاهش مهار رفتارهای آسیب‌زا منجر شود. همچنین، در پژوهشی جدید بر روی نوجوانان دوره راهنمایی و دبیرستان، شش مؤلفه اخلاقی شامل برابری، همدلی، اخلاق‌مداری، تسامح، خودکنترلی و مهربانی به عنوان شاخص‌های اساسی رشد اخلاقی شناسایی شده‌اند

1. Leurent
2. Gálvez-Nieto
3. Cornell & Huang
4. moral intelligence
5. Dacka
6. Espejo-Siles

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

(پراسیرتسین[1] و همکاران، ۲۰۲۴). از آنجا که این مؤلفه‌ها بر تصمیم‌گیری و رفتار اخلاقی اثرگذارند، می‌توان انتظار داشت نوجوانانی که از هوش اخلاقی بالاتری برخوردارند در برابر فشار همسالان و موقعیت‌های وسوسه‌انگیز مانند مصرف مواد مقاومت بیشتری نشان دهند. بنابراین، هوش اخلاقی را می‌توان یکی از متغیرهای فردی محافظت‌کننده در برابر آمادگی به مصرف مواد دانست.

با این حال، تأثیر جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی بر آمادگی به مصرف مواد الزاماً به صورت مستقیم و ساده رخ نمی‌دهد بلکه ممکن است از طریق برخی سازه‌های روان‌شناختی مثبت تبیین شود. یکی از این سازه‌ها نشاط ذهنی[2] است. نشاط ذهنی به احساس انرژی مثبت، انگیزش درونی، سرزندگی، تجربه هیجان‌های مثبت و توانایی مقابله سالم با چالش‌های زندگی اشاره دارد (رایان و فردریک[3]، ۱۹۹۷). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که نشاط ذهنی می‌تواند نقشی محافظتی در برابر رفتارهای اعتیادگونه ایفا کند، احساس ارزشمندی و کنترل فردی را افزایش دهد و احتمال گرایش به آمادگی به مصرف مواد مخدر از جمله مصرف مواد را کاهش دهد (کور و شوشانی[4]، ۲۰۲۳). از سوی دیگر، جو اخلاقی مثبت مدرسه می‌تواند از طریق تقویت احساس امنیت روانی، حمایت اجتماعی و تعلق به مدرسه سطح نشاط ذهنی دانش‌آموزان را افزایش دهد. همچنین، هوش اخلاقی بالاتر به دلیل ارتباط با خودتنظیمی، تاب‌آوری و معناجویی می‌تواند به ارتقای نشاط ذهنی در نوجوانان منجر شود.

یافته‌های پژوهشی در زمینه رابطه جو مدرسه و سلامت روان نیز این ارتباط را تأیید می‌کنند. در مطالعه‌ای که فرایند گذار از دبستان به دبیرستان را بررسی کرده است میان ویژگی‌های مثبت جو مدرسه، از جمله امنیت، روابط اجتماعی مناسب و احساس وابستگی به مدرسه، با کاهش مشکلات عاطفی و رفتاری و بهبود رفاه روانی رابطه معناداری مشاهده شد (لستر و کراوس[5]، ۲۰۱۵). افزون بر این، مروری نظام‌مند بر پژوهش‌های اخیر نشان داده است که جو مدرسه بر پیشرفت تحصیلی، سلامت هیجانی ـــ اجتماعی، رفتارها و

1. Prasertsin
2. subjective vitality
3. Ryan & Frederick
4. Kor & Shoshani
5. Lester & Cross

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

پیامدهای روان‌شناختی نوجوانان تأثیرگذار است (پودیا[1] و همکاران، ۲۰۲۵). بر این اساس، نشـاط ذهنی که دربردارنده احسـاس تعلق، امنیت روانی، امید به آینده، انگیزه و رفاه ذهنی اسـت می‌تواند به عنوان سـازه‌ای میانجی پیوند میان ویژگی‌های محیطی و فردی را با پیامد رفتاری آمادگی به مصرف مواد برقرار سازد. در واقع، در نظر گرفتن نشاط ذهنی به عنوان متغیر میانجی امکان تبیین دقیق‌تر مسیرهای روانی ـ اجتماعی اثرگذاری جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی بر آمادگی به مصرف مواد را فراهم می‌آورد.

مرور پیشـینه‌های پژوهشـی نشـان می‌دهد که هر یک از متغیرهای مورد نظر پژوهش حاضر به صورت جداگانه یا در برخی ترکیب‌های محدود مورد توجه قرار گرفته‌اند. برای مثال، بهرام‌بیگی و کریمی باغملک (۱۴۰۳) نشـان دادند که ذهن‌آگاهی، انعطاف‌پذیری شناختی و سرزندگی ذهنی می‌توانند گرایش به مواد مخدر را در نوجوانان پیش‌بینی کنند. همچنین، قنبری و فولادچنگ (۱۳۹۴) نیز به این نتیجه رسیدند که تاب‌آوری و نشاط ذهنی با اسـتعداد اعتیاد رابطه منفی دارند و از قدرت پیش‌بینی‌کنندگی برخوردارند. این یافته‌ها بیانگر آن اسـت که نشـاط ذهنی می‌تواند به عنوان یکی از عوامل محافظت‌کننده در برابر گرایش به مصرف مواد مطرح باشد. از سوی دیگر، پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه هوش اخلاقی نیز عمدتاً بر پیامدهای مثبت روان‌شـناختی و تحصـیلی آن متمرکز بوده‌اند، به‌گونه‌ای که بهلولی چیچکلوی حاجی آقا و محمود فخه (۱۴۰۰) اثربخشی آموزش هوش اخلاقی را بر بهزیستی روان‌شناختی و اخلاق تحصیلی دانش‌آموزان تأیید کردند، معینی‌کیا و همکـاران (۱۴۰۱) نقش مسـتقیم و غیرمسـتقیم هوش اخلاقی را در تبیین بهزیسـتی روان‌شـناختی نشـان دادند و زمانیان قوژدی و همکاران (۱۳۹۷) نیز بیان کردند که هوش اخلاقی از طریق بهزیسـتی روان‌شـناختی بر خودشـکوفایی اثرگذار اسـت. این مطالعات اگرچه اهمیت هوش اخلاقی را در سـلامت روان و عملکرد مثبت افراد آشـکار سـاخته‌اند، اما به نقش آن در آمادگی به مصرف مواد مخدر نپرداخته‌اند.

در حوزه متغیرهای محیطی نیز پژوهش‌ها بر اهمیت جو مدرسه و خصوصا جو اخلاقی در پیامدهای رشدی و تحصیلی دانش‌آموزان تأکید داشته‌اند. مرادی‌مقدم و بدری (۱۴۰۲)

1. Podiya

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

نشان دادند که جو مدرسه در کنار حمایت تحصیلی می‌تواند در رابطه کیفیت زندگی در مدرسه با سرزندگی تحصیلی نقش میانجی ایفا کند. همچنین، حاجی‌بابا (۱۴۰۲) گزارش کرد که جو اخلاقی مدرسه با رفتارهای مدنی تحصیلی و سرزندگی تحصیلی رابطه مثبت دارد و از طریق تحول مثبت دوره نوجوانی نیز قابل تبیین است. در پژوهش‌های خارجی نیز دیلی[1] و همکاران (۲۰۲۰) نشان دادند که شاخص‌های مثبت جو مدرسه، از جمله رابطه حمایتی معلم و دانش‌آموز، احساس تعلق به مدرسه و عدالت ادراک‌شده اثر بازدارنده معناداری بر شروع مصرف مواد دارند. رودریگز-رویز[2] و همکاران (۲۰۲۳) نیز گزارش کردند که جو مدرسه و حمایت اجتماعی مدرسه از طریق سازه‌های روان‌شناختی، مانند سلامت روان و انگیزش مثبت، با کاهش مصرف مواد ارتباط دارند. به علاوه، سزنیتمَن و انگل-یگر[3] (۲۰۱۷) تأکید کردند که اثر عوامل فردی و محیطی بر گرایش به مصرف مواد غالباً از مسیر متغیرهای میانجی مرتبط با سلامت روان و رفاه روانی عمل می‌کند. در همین راستا، چچه[4] و همکاران (۲۰۲۲) نیز نشان دادند که نشاط ذهنی با کاهش رفتارهای اعتیادگونه در نوجوانان رابطه معنادار دارد. افزون بر این، کان[5] و همکاران (۲۰۱۹) در تبیین نقش ویژگی‌های فردی محافظت‌کننده نشان دادند که توانایی‌های روانی و اخلاقی و نیز مهارت‌های تنظیم هیجان با کاهش مصرف مواد مرتبط‌اند.

با وجود این، بررسی دقیق پیشینه‌ها نشان می‌دهد که چند خلأ اساسی همچنان پابرجاست. نخست، بیشتر پژوهش‌های انجام شده هر یک تنها بر بخشی از این شبکه مفهومی تمرکز کرده‌اند، به این معنا که یا متغیرهای فردی مانند هوش اخلاقی، نشاط ذهنی، ذهن‌آگاهی و تاب‌آوری را بررسی کرده‌اند یا متغیرهای محیطی مانند جو مدرسه و کیفیت زندگی در مدرسه را بررسی کرده‌اند. به هر حال،کمتر پژوهشی این متغیرها را در قالب یک مدل ساختاری یکپارچه و در ارتباط با آمادگی به مصرف مواد مخدر مورد مطالعه قرار داده است. دوم، در اغلب مطالعات پیشین جو مدرسه به صورت کلی سنجیده شده و جو اخلاقی مدرسه به عنوان بعدی ویژه و مهم از فضای تربیتی مدرسه کمتر به طور

1. Daily
2. Rodríguez-Ruiz
3. Sznitman & Engel-Yeger
4. Cece
5. Kun

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

مستقل در پیوند با آمادگی به مصرف مواد بررسی شده است. سوم، هرچند پژوهش‌های مختلفی نقش هوش اخلاقی را در بهزیستی روان‌شناختی، اخلاق تحصیلی و خودشکوفایی تأیید کرده‌اند، اما نقش آن در تبیین آمادگی به مصرف مواد خصوصا در کنار یک متغیر محیطی مانند جو اخلاقی مدرسه کمتر مورد توجه قرار گرفته است. چهارم، اگرچه برخی مطالعات به نقش متغیرهای میانجی روان‌شناختی اشاره کرده‌اند، اما نشاط ذهنی به عنوان سازه‌ای مثبت‌نگر و محافظت‌کننده کمتر در قالب نقش میانجی میان جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی با آمادگی به مصرف مواد مخدر آزمون شده است. پنجم، بسیاری از مطالعات داخلی انجام شده بر دانشجویان، دختران و یا بر پیامدهای تحصیلی و بهزیستی تمرکز داشته‌اند و درباره دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهر قم شواهد پژوهشی مستقیم و بومی کافی وجود ندارد.

بنابراین، خلأ اصلی پژوهش حاضر در این است که تاکنون مطالعه‌ای جامع که بتواند آمادگی به مصرف مواد مخدر را بر اساس جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی با نقش میانجی نشاط ذهنی در قالب مدل‌سازی معادلات ساختاری و در جامعه دانش‌آموزان پسر متوسطه دوم شهر قم تبیین کند انجام نشده است. بنابراین، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به این سؤال بود که آیا نشاط ذهنی در رابطه بین جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی با آمادگی به مصرف مواد مخدر دارای نقش میانجی می‌باشد؟ در نمودار ۱ مدل مفهومی پژوهش ارائه شده است.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

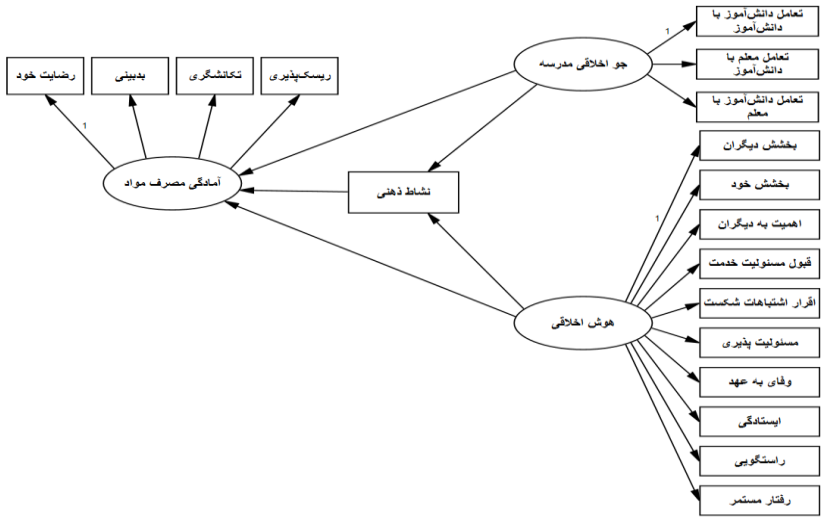

نمودار ۱: مدل نظری پژوهش

روش

جامعه، نمونه، و روش نمونه‌گیری

پژوهش حاضر توصیفی ـــ همبستگی از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه دوم شهر قم به تعداد ۱۶۳۲۴ دانش‌آموز در سال تحصیلی ۱۴۰۵-۱۴۰۴ بود. برای تعیین حجم نمونه، از راهکار پیشنهادی کلاین[1] (۲۰۱۵) در مطالعات مبتنی بر مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شد. کلاین معتقد است که اگرچه حداقل نسبت حجم نمونه به ازای هر متغیر مشاهده‌شده ۵ نفر است، اما نسبت ۱۰ نفر مناسب‌تر و نسبت ۲۰ نفر مطلوب قلمداد می‌شود. بر این اساس و با توجه به تعداد متغیرهای مشاهده‌شده در مدل پژوهش، حجم نمونه ۲۰۰ نفر تعیین گردید. روش نمونه‌گیری در این تحقیق خوشه‌ای چندمرحله‌ای بود. بدین منظور، ابتدا از میان نواحی چهارگانه آموزش و پرورش شهر قم، ناحیه سه به صورت تصادفی انتخاب شد. در مرحله بعد، از میان دبیرستان‌های این ناحیه دو دبیرستان دخترانه برگزیده شدند و در نهایت، پرسش‌نامه‌های پژوهش در میان دانش‌آموزان پایه‌های دهم تا دوازدهم این آموزشگاه‌ها توزیع گردید. در اجرای فرایند پژوهش، ابتدا مجوزهای لازم از دانشگاه و

1. Kline

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

اداره کل آموزش و پرورش شـــهر قم دریافت شـــد. پیش از توزیع ابزارهای اندازه‌گیری، توضیحاتی درباره ضرورت همکاری صادقانه و شیوه پاسخ‌دهی به سؤالات به دانش‌آموزان ارائه گردید. همچنین، بر رعایت اصـل رازداری، محرمانه ماندن پاسـخ‌ها و داوطلبانه بودن شرکت در پژوهش تأکید شد. معیارهای ورود به مطالعه شامل اشتغال به تحصیل در مقطع متوسطه دوم و اعلام رضایت آگاهانه برای شرکت در پژوهش بود. معیار خروج نیز شامل پاسخ‌دهی ناقص به پرسش‌نامه‌ها (بیش از ۵ درصد سؤالات) در نظر گرفته شد. به منظور تحلیل داده‌ها، در سـطح آمار توصـیفی از شـاخص‌هایی همچون میانگین، انحراف معیار، کجی و کشیدگی استفاده شد. در سطح آمار استنباطی نیز از ضریب هم‌بستگی پیرسون برای بررسی روابط اولیه و از مدل‌سازی معادلات ساختاری جهت آزمون مدل پیشنهادی بهره گرفته شد. همچنین، برای بررسی معناداری مسیرهای میانجی، روش بوت استرپ[1] به کار رفت. تمامی تحلیل‌های آماری با اســتفاده از بســته‌های نرم‌افزاری آماری برای علوم اجتماعی (اس‌پی‌اس‌اس-نسخه ۲۶) و نرم‌افزار آموس (نسخه ۲۴) انجام پذیرفت.

ابزار

۱- پرسـش‌نامه هوش اخلاقی[2]: برای سـنجش هوش اخلاقی از ابزار خودگزارش‌دهی ۴۰ گویه‌ای لنیک و کیل[3] (۲۰۰۵) اسـتفاده شـد. این پرسـش‌نامه ۱۰ مؤلفه (بخشـش دیگران، بخشـش خود، اهمیت به دیگران، قبول مسـئولیت خدمت، اقرار به اشـتباهات شـکسـت، مسئولیت‌پذیری، وفای به عهد، ایستادگی، راستگویی و رفتار مستمر) را در قالب طیف ۵ درجه‌ای لیکرت (۱ = هرگز تا ۵ = همیشه) می‌سنجد. دامنه نمرات بین ۴۰ تا ۲۰۰ می‌باشد و نمره بالاتر نشان‌دهنده هوش اخلاقی بیشتر است. روایی و پایایی این ابزار در پژوهش‌های داخلی و خارجی (مانند مارتین و آسـتین[4]، ۲۰۱۰؛ بهرامی و همکاران، ۱۳۹۱؛ آراسـته و همکاران، ۱۳۸۹؛ مختاری‌پور و سـیادت، ۱۳۸۸) تأیید شـده اسـت. در پژوهش حاضـر، ضـریب آلفای کرونباخ برای زیرمقیاس‌ها بین ۰/۷۵ تا ۰/۸۹ و برای کل پرسـش‌نامه ۰/۹۳ بدست آمد.

1. bootstrapping
2. moral intelligence competency inventory (MICI)
3. Lennick & Kiel
4. Martin & Austin

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

۲- پرسش‌نامه جو اخلاقی مدرسه[1]: برای تبیین فضای اخلاقی حاکم بر محیط آموزشی از مقیاس خودگزارش‌دهی ۴۴ گویه‌ای شولت[2] و همکاران (۲۰۰۲) استفاده شد که خرده‌مقیاس‌های رابطه معلمان با دانش‌آموزان، رابطه دانش‌آموز با معلم/محیط یادگیری و رابطه دانش‌آموز با دانش‌آموز را پوشش می‌دهد. نمره‌گذاری این پرسش‌نامه بر پایه طیف ۵ درجه‌ای لیکرت از ۱ (درست نیست) تا ۵ (همیشه درست است) انجام می‌شود و نمره کل آن در بازه ۴۴ تا ۲۲۰ قرار می‌گیرد که نمرات بالاتر نشان‌دهنده ادراک مثبت‌تر از جو اخلاقی مدرسه است. یافته‌های احمدی و همکاران (۱۳۹۷) پایایی ابعاد این مقیاس را در بازه ۰/۷۵ تا ۰/۸۳ تأیید کرده است. در پژوهش حاضر، ضریب پایایی به روش آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه ۰/۸۹ و برای خرده‌مقیاس‌های مذکور به ترتیب ۰/۸۴؛ ۰/۸۲ و ۰/۸۸ محاسبه گردید.

۳- مقیاس نشاط ذهنی[3]: جهت سنجش سطح انرژی روانی و سرزندگی درونی دانش‌آموزان از فرم کوتاه مقیاس خودگزارش‌دهی نشاط ذهنی رایان و فردریک (۱۹۹۷) استفاده شد. این فرم دارای ۷ گویه است و وضعیت کنونی نشاط ذهنی فرد را در یک طیف لیکرت هفت درجه‌ای از ۱ (بسیار مخالفم) تا ۷ (بسیار موافقم) مورد سنجش قرار می‌دهد که دامنه نمرات آن بین ۷ تا ۴۹ متغیر بوده و کسب نمرات بالاتر در آن به معنای تجربه نشاط و سرزندگی روانی بیشتر است. ویژگی‌های روان‌سنجی این ابزار در مطالعات بین‌المللی (میلیاواسکایا و کوستنز[4]، ۲۰۱۱) با آلفای ۰/۹۴ و در پژوهش‌های داخلی (شیخ‌الاسلامی و دفترچی، ۱۳۹۴) با آلفای ۰/۸۹ مورد تأیید قرار گرفته است. در پژوهش جاری، ضریب پایایی مقیاس به روش آلفای کرونباخ معادل ۰/۹۱ برآورد شد.

۴- پرسش‌نامه آمادگی به مصرف مواد مخدر[5]: این مقیاس که توسط وید[6] و همکاران (۱۹۹۲) طراحی و در ایران توسط زرگر و همکاران (۱۳۸۷) هنجاریابی شده است، آمادگی بالقوه افراد برای مصرف مواد را ارزیابی می‌کند. پرسش‌نامه خودگزارش‌دهی

1. school climate scale (SCS)
2. Schulte
3. subjective vitality scale (SVS)
4. Milyavskaya & Koestner
5. inventory of addiction potential scale (IAPS)
6. Weed

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

مذکور مشتمل بر ۳۶ گویه اصلی و ۵ گویه دروغ‌سنج است که پاسخ‌دهنده بر اساس یک طیف لیکرت چهار درجه‌ای از صفر (کاملاً مخالفم) تا ۳ (کاملاً موافقم) به آن‌ها پاسخ می‌دهد. در این ابزار، نمره‌گذاری گویه‌های ۶، ۱۲، ۱۵ و ۲۱ به صورت معکوس انجام شده و نمره کل در دامنه‌ای بین ۰ تا ۱۰۸ نوسان دارد که نمرات بالاتر نشان‌دهنده استعداد و تمایل بیشتر آزمودنی به مصرف مواد مخدر است. مطالعه حاجی‌حسنی و همکاران (۱۳۹۰) پایایی این مقیاس را ۰/۸۷ گزارش کرده است. در مطالعه حاضر، ضریب پایایی از طریق آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۰/۸۸ بدست آمد.

یافته‌ها

نتایج جمعیت شناختی پژوهش نشان داد که از مجموع ۲۰۰ نفر انتخاب شده از جامعه آماری، دانش‌آموزان پایه دهم ۱۴۵ نفر (۷۲/۵۰ درصد)، پایه یازدهم ۳۶ نفر (۱۸ درصد) و پایه دوازدهم ۱۹ نفر (۹/۵۰ درصد) بودند. میانگین سنی آزمودنی‌ها برابر ۱۷/۰۷ و انحراف معیار آن ۰/۷۹ بود.

در جدول ۱ میانگین، انحراف استاندارد، کجی، کشیدگی و ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱: میانگین، انحراف استاندارد، کجی، کشیدگی و ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرها	۱	۲	۳	۴
۱- جو اخلاقی مدرسه	–			
۲- هوش اخلاقی	۰/۴۴*	–		
۳- نشاط ذهنی	۰/۲۶*	۰/۴۶*	–	
۴- آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۲۹*	-۰/۳۵*	-۰/۳۶*	–
میانگین	۱۴۳/۲۲	۱۳۸/۷۰	۳۳/۰۵	۶۷/۱۴
انحراف استاندارد	۳۲/۳۲	۲۲/۶۰	۷/۲۸	۱۶/۸۵
کجی	۰/۲۲	-۰/۲۳	-۰/۵۵	۰/۷۰
کشیدگی	-۰/۴۶	-۰/۰۷	۰/۶۰	-۰/۵۸

* p< ۰/۰۱.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

نتایج جدول ۱ نشـــان می‌دهد که جو اخلاقی مدرســـه، هوش اخلاقی و نشـــاط ذهنی ارتباط منفی معنی‌داری با آمادگی به مصرف مواد مخدر داشتند (p < ۰/۰۱). همچنین، جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی رابطه مثبت معنی‌داری با نشاط ذهنی داشتند (p < ۰/۰۱).

دامنه مقادیر ضـریب کجی و کشـیدگی در دامنه نرمال ۱- و ۱+ بودند که نشـان‌دهنده توزیع نرمال داده‌ها بود. به منظور بررســـی اســـتقلال خطاها از یکدیگر از آزمون دوربین- واتسـون اسـتفاده شـد که آماره این آزمون برابر با ۱/۷۶ بود که تاییدکننده فرض اسـتقلال خطاها بود، زیرا شـرط تأیید این پیش‌فرض این اسـت که میزان آماره این آزمون بین ۱/۵ تا ۲/۵ باشـــد (کلاین، ۲۰۲۳). جهت بررســـی مفروضـــه عدم وجود همخطی چندگانه برای متغیرهای برونزای پژوهش، شـــاخص تحمل[1] و عامل تورم واریانس[2] بررســـی شـــد. آماره عامل تورم واریانس برای جو اخلاقی مدرسـه، هوش اخلاقی و نشـاط ذهنی به ترتیب برابر با ۱/۸۴، ۱/۴۲ و ۱/۶۰ بود که کمتر از حد قابل قبول یعنی ۵ بودند. بنابراین، عدم وجود همخطی چندگانه مورد تایید قرار گرفت. جدول ۲ شـــاخص‌های برازش مدل پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲: شاخص‌های برازش مدل‌های پیشنهادی و اصلاح‌شده

شاخص	خی دو	درجه آزادی	خی دو بر درجه آزادی	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	شاخص نیکویی برازش	شاخص برازش مقایسه‌ای	شاخص توکر- لوئیس
مدل پیشنهادی	۳۰۲/۵۴	۱۳۱	۲/۳۰	۰/۰۸۱	۰/۸۶	۰/۸۸	۰/۸۶
مدل اصلاح‌شده	۲۵۰/۱۸	۱۲۹	۱/۹۳	۰/۰۶۹	۰/۹۲	۰/۹۳	۰/۹۰
مقدار مطلوب	-	-	<۳	<۰/۰۸	< ۰/۹۰	< ۰/۹۰	< ۰/۹۰

نتایج جدول ۲ نشـان داد مدل پیشـنهادی اولیه دارای برازش در برخی از شـاخص‌ها نبود. بنابراین، به کمک شـاخص‌های اصـلاحی[3] پیشـنهادی بین جو اخلاقی مدرسـه و هوش اخلاقی روابط دو طرفه برقرار شد و نتایج مدل اصلاح‌شده در جدول ۲ نشان می‌دهد که بر

1. tolerance index
2. variance inflation factor (VIF)
3. modification indices

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

اساس معیار هو و بنتلر[1] (۱۹۹۹؛ به نقل از عامری، ۱۴۰۱) مدل از برازش مطلوبی برخوردار است. ضرایب استاندارد مسیرهای مدل مفهومی در شکل ۲ نشان داده شده است.

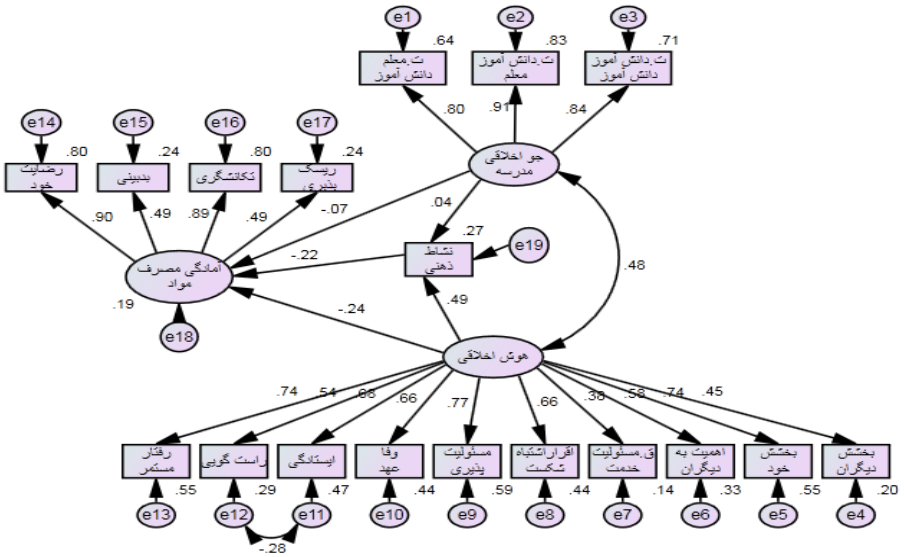

نمودار ۲: مدل اصلاح‌شده ارتباط بین متغیرهای پژوهش در مدل

جدول ۳ روابط مستقیم بین متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۳: ضرایب استاندارد مسیرهای مستقیم مدل پژوهش

مسیرهای مستقیم	ضریب استاندارد	نسبت بحرانی	معنی‌داری
جو اخلاقی مدرسه ← آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۰۷۰	-۰/۸۲	۰/۴۱
هوش اخلاقی ← آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۲۴	-۲/۳۱	۰/۰۲*
نشاط ذهنی ← آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۲۲	-۲/۷۳	۰/۰۰۶ **
جو اخلاقی مدرسه← نشاط ذهنی	۰/۰۴۲	۰/۵۵	۰/۵۸
هوش اخلاقی← نشاط ذهنی	۰/۴۹	۴/۶۵	<۰/۰۰۱ ***

* p < ۰/۰۵. ** p < ۰/۰۱. *** p < ۰/۰۰۱.

همانگونه که در نمودار ۲ و جدول ۳ ملاحظه می‌شود، هوش اخلاقی (p < ۰/۰۵) و نشاط ذهنی (p < ۰/۰۱) ارتباط مستقیم منفی معنی‌داری با آمادگی مصرف مواد مخدر داشتند، در حالی که جو اخلاقی مدرسه دارای چنین ارتباط مستقیم معناداری نبود (۰/۰۵

1. Hu & Bentler

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

($p <$ ۰/۰۰۱)، همچنین، هوش اخلاقی ارتباط منفی معنی‌داری با نشاط ذهنی داشت ($p <$ ۰/۰۵)، اما جو اخلاقی مدرسه دارای چنین ارتباط مستقیم معناداری نبود ($p >$ ۰/۰۵). در کل، مدل ۱۹ درصد است از واریانس آمادگی مصرف مواد را پیش‌بینی کرد. در ادامه به منظور آزمون معناداری نقش میانجی نشاط ذهنی در رابطه بین هوش اخلاقی و جو اخلاقی مدرسه با آمادگی مصرف مواد از آزمون بوت استرپ با ۲۰۰۰ بازنمونه‌گیری استفاده شد.

جدول ٤: نتایج آزمون بوت استرپ ارتباط غیر مستقیم مدل پژوهش

مسیرهای غیر مستقیم	ضریب استاندارد	حد بالا	حد پایین	معنی‌داری
جو اخلاقی مدرسه← نشاط ذهنی ← آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۰۰۸	۰/۰۲	-۰/۰۶	۰/۹۳
هوش اخلاقی ← نشاط ذهنی ← آمادگی به مصرف مواد مخدر	-۰/۱۱	-۰/۰۳	-۰/۲۳	۰/۰۲ *

* $p <$ ۰/۰۵.

طبق نتایج جدول ۴، نشاط ذهنی فقط در رابطه غیر مستقیم بین هوش اخلاقی و آمادگی به مصرف مواد دارای نقش میانجی معناداری بود ($p <$ ۰/۰۵) و در این مسیر عدد صفر در دامنه حد بالا و پایین نبود. در طرف مقابل، نشاط ذهنی در رابطه بین جو اخلاقی مدرسه و آمادگی به مصرف مواد نقش میانجی معناداری نداشت ($p >$ ۰/۰۵) و حد بالا و پایین این مسیر پوشش‌دهنده عدد صفر بود. لازم به ذکر است که در مسیرهای معنادار، عدد صفر در دامنه حد بالا و پایین قرار نمی‌گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش مدل ساختاری آمادگی به مصرف مواد مخدر بر اساس جو اخلاقی مدرسه و هوش اخلاقی از طریق میانجی‌گری نشاط ذهنی تدوین شد و برازش مدل مورد تأیید قرار گرفت. نتایج نشان داد که جو اخلاقی مدرسه رابطه مستقیم معناداری با آمادگی به مصرف مواد مخدر نداشت. این یافته با نتایج پژوهش دیلی و همکاران (۲۰۲۰) که جو مدرسه را عامل بازدارنده می‌دانند در تضاد است. اما می‌تواند با یافته‌های بهرام‌بیگی و کریمی (۱۴۰۳) همسو باشد، چرا که آن‌ها بر متغیرهای فردی (ذهن‌آگاهی و سرزندگی) تأکید دارند. این تفاوت احتمالاً ناشی از بافت فرهنگی خاص شهر قم است که در آن،

سال بیستم، شماره ۸۰، تابستان ۱۴۰۵
Vol. 20, No. 80, Summer 2026
[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

عوامل بیرونی (جو مدرسه) در برابر عوامل درونی (باورهای مذهبی/خانوادگی) وزن کمتری در پیش‌بینی رفتارهای پرخطر دارند. طبق نظریه اکولوژیک برون‌فن‌برنر، اگرچه جو مدرسه (محیط خرد) در رشد دانش‌آموز مؤثر است، اما اثربخشی آن مشروط به درونی‌سازی است (کهرازیی و همکاران، ۱۳۹۶). در مدارس شهر قم، اگر جو اخلاقی بیشتر متکی بر نظارت بیرونی، کنترل انضباطی یا اعمال فشار اجتماعی باشد، ممکن است به جای ایجاد تعهد قلبی نوعی واکنش انفعالی ایجاد کند. وقتی جو مدرسه برای دانش‌آموز به معنای آزادی عمل نباشد، دانش‌آموز ممکن است در محیط مدرسه ظاهری منطبق با موازین نشان دهد اما در برابر وسوسه مواد مخدر از جو اخلاقی مدرسه به عنوان منبع قدرت درونی استفاده نکند. در واقع، جو اخلاقی مدرسه در این پژوهش نتوانسته است به عنوان یک مکانیسم محافظتی در ذهن دانش‌آموز نهادینه شود تا بتواند آمادگی او را برای مصرف کاهش دهد.

نتایج پژوهش نشان داد که بین هوش اخلاقی با آمادگی به مصرف مواد مخدر رابطه منفی معنی‌داری وجود داشت. این یافته با یافته‌های کان و همکاران (۲۰۱۹) در مورد تأثیر هوش هیجانی/اخلاقی بر رفتارهای پرخطر و پژوهش بهلولی چیچکلوی حاجی آقا و محمود فخه (۱۴۰۰) در مورد اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر بهبود عملکرد رفتاری دانش‌آموزان کاملاً همسو است. هوش اخلاقی به معنای توانایی کاربرد اصول اخلاقی در تصمیم‌گیری‌های پیچیده است. از منظر نظریه شناختی-اجتماعی، دانش‌آموزان با هوش اخلاقی بالا دارای خودکارآمدی اخلاقی بالاتری هستند (حمیدی و همکاران، ۱۴۰۲). آن‌ها قادرند پیامدهای بلندمدت رفتارهای تکانشی را پیش‌بینی کنند (تفکر پیش‌نگرانه). آمادگی به مصرف مواد اغلب حاصل ناتوانی در به تأخیر انداختن لذت و ضعف در ارزیابی خطرات است. هوش اخلاقی با ارتقای تأمل اخلاقی به دانش‌آموز قدرت می‌دهد که در برابر فشارهای همسالان که اصلی‌ترین منبع گرایش به مواد هستند مقاومت کرده و ارزش‌های اخلاقی خود را بر لذت‌های آنی ناشی از مصرف مواد ترجیح دهد (بهلولی چیچکلوی حاجی آقا و محمود فخه، ۱۴۰۰).

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

نتایج این مطالعه همچنین نشان داد که بین نشاط ذهنی و آمادگی به مصرف مواد مخدر رابطه مستقیم معناداری وجود داشت. این یافته کاملاً با پژوهش قنبری و فولادچنگ (۱۳۹۴) و همچنین چچه و همکاران (۲۰۲۲) منطبق است که نشاط ذهنی را یک عامل محافظتی قدرتمند در برابر گرایش به اعتیاد دانسته‌اند. طبق مدل گسترش و ساخت باربارا فردریکسون، هیجانات مثبت (مانند نشاط) دایره تفکر و عمل فرد را گسترش می‌دهند. فردی که نشاط ذهنی بالایی دارد منابع روانی (تاب‌آوری، امید، خودباوری) بیشتری در اختیار دارد (جفره، ۱۴۰۴). در مقابل، آمادگی به مصرف اغلب ناشی از یک خلأ وجودی یا تلاش برای درمان خود برای کاهش استرس‌های درونی است. نشاط ذهنی باعث می‌شود فرد با زندگی خود احساس توافق و رضایت داشته باشد. بنابراین، انگیزه روانی برای پناه بردن به مواد مخدر کاهش می‌یابد. در واقع، نشاط ذهنی با افزایش ظرفیت انطباق نیاز فرد به مکانیسم‌های مقابله‌ای آسیب‌زا (مثل مواد) را به حداقل می‌رساند (قنبری و فولادچنگ، ۱۳۹۴).

نتایج این پژوهش بیانگر این بود که بین جو اخلاقی مدرسه و نشاط ذهنی رابطه مستقیم معناداری وجود نداشت. این یافته در تضاد با نتایج حاجی‌بابا (۱۴۰۲) و مرادی‌مقدم و بدری (۱۴۰۲) است که جو مدرسه را با سرزندگی و نشاط مرتبط می‌دانستند. این عدم رابطه می‌تواند حاکی از این باشد که در مدارس مورد مطالعه جو اخلاقی صرفاً بر اطاعت و انضباط تمرکز دارد و نه بر ایجاد محیطی که در آن دانش‌آموز احساس امنیت روانی، شادکامی و شکوفایی کند. طبق نظریه خودمختاری، نشاط ذهنی زمانی شکوفا می‌شود که نیازهای بنیادین فرد (خودمختاری، شایستگی و ارتباط) تأمین شود (موسیوند، ۱۴۰۰). اگر جو اخلاقی مدرسه صرفاً بر چارچوب‌های سخت‌گیرانه اخلاقی متمرکز باشد بدون اینکه این سه نیاز را ارضا کند، فرد ممکن است احساس کند در محیطی اخلاقی است اما احساس شادی و شکوفایی نکند. در واقع، جو اخلاقی خشک و آمرانه ممکن است منجر به رفتارهای منطبق با قانون شود، اما لزوماً بهزیستی روانی (نشاط) ایجاد نمی‌کند. به عبارت دیگر، جو اخلاقی در اینجا به جای ایجاد محیطی پر از امید و حمایت تنها یک فضای انضباطی ایجاد کرده که تأثیری بر احساس رضایت درونی دانش‌آموز ندارد.

سال بیستم، شماره ۸۰، تابستان ۱۴۰۵
Vol. 20, No. 80, Summer 2026

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

یافته‌های این پژوهش نشـــان داد که بین هوش اخلاقی و نشـــاط ذهنی رابطه مســـتقیم معناداری وجود داشـــت. این یافته با نتایج معینی‌کیا و همکاران (۱۴۰۱) و زمانیان قوژدی و همکاران (۱۳۹۷) که رابطه مثبت بین هوش اخلاقی و بهزیســـتی روان‌شـــناختی را تأیید کرده‌اند همخوانی کامل دارد. ارتباط هوش اخلاقی با نشاط ذهنی را باید در انسجام روانی جســـتجو کرد. طبق رویکرد روان‌شـــناســـی مثبت‌گرا، فردی که از هوش اخلاقی بالایی برخوردار اســـت میان ارزش‌های درونی و رفتارهای بیرونی خود کمترین تضـاد اخلاقی را دارد. این همسویی منجر به کاهش تعارضـات درونی، خودسـرزنش‌گری و اضـطراب‌های وجودی می‌شود. دانش‌آموز با هوش اخلاقی بالا به دلیل توانایی در برقراری روابط سالم و مســـئولانه با دیگران از حمایت‌های اجتماعی بیشـــتری برخوردار اســـت که همین امر به صـورت مسـتقیم بهزیسـتی روانی و سـطح نشـاط او را به عنوان یک پاداش درونی ناشـی از زیستن اصیل ارتقا می‌دهد (معینی‌کیا و همکاران، ۱۴۰۱).

نتایج مدل پژوهش بیانگر این بود که نشـاط ذهنی در رابطه بین جو اخلاقی مدرسـه و آمادگی به مصـرف مواد مخدر نقش میانجی معناداری نداشـت. با توجه به اینکه رابطه جو اخلاقی با نشـــاط در این پژوهش معنادار نبود، منطقاً مســـیر میانجی نیز بی‌نتیجه باقی مانده است. این موضوع با دیدگاه‌های کلی که جو مدرسه را عامل کلیدی می‌دانند (مثل دیلی و همکاران، ۲۰۲۰) فاصـله دارد. برای وجود رابطه غیر مسـتقیم، باید جو مدرسـه بتواند ابتدا نشـاط را تغییر دهد و سـپس آن نشـاط بر کاهش مصـرف اثر بگذارد. وقتی جو اخلاقی مدرسه در این مطالعه پیوند معناداری با سطح نشاط درونی دانش‌آموزان نداشته است طبیعتاً نمی‌تواند از طریق این متغیر رفتار مصـرف مواد را پیش‌بینی کند. در این مطالعه مشـخص اســـت که جو اخلاقی مورد مطالعه فاقد ویژگی‌های تســـهیل‌گر نشـــاط (مانند فضـــای دموکراتیک یا حمایت روانی) اسـت. وقتی جو اخلاقی مدرسـه برای دانش‌آموز صـرفاً به مثابه یک ســـاختار محدودکننده عمل می‌کند، این متغیر نمی‌تواند به منبعی برای تغذیه نشـاط ذهنی تبدیل شـود. نشـاط ذهنی به عنوان یک منبع انرژی مثبت از جو مدرسـه تغذیه نشـده اسـت. بنابراین، وقتی دانش‌آموز تحت فشـار برای مصـرف مواد قرار می‌گیرد، جو اخلاقی مدرسـه به تنهایی (بدون کمک نشـاط) قدرت کافی برای خنثی کردن این فشـار را

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

ندارد، زیرا نشاطی در این بین تولید نشده که بخواهد نقش سپری حفاظتی را ایفا کند. در واقع، مسیر میانجی به دلیل ناکارآمدی منبع اول (جو اخلاقی در تولید نشاط) مسدود شده است.

سرانجام آخرین یافته پژوهش نشان داد که نشاط ذهنی در رابطه غیرمستقیم بین هوش اخلاقی و آمادگی به مصرف مواد مخدر نقش میانجی معناداری داشت. این یافته همسو با پژوهش‌های رودریگز-رویز (۲۰۲۳) و سزنیتمن و انگل-یگر (۲۰۱۷) است که بر ضرورت وجود متغیرهای میانجی روان‌شناختی (مثل نشاط) در مدل‌های پیش‌بینی اعتیاد تأکید دارند. همچنین، تأیید می‌کند که هوش اخلاقی به عنوان یک متا-منبع نشاط را بالا برده و به تبع آن رفتارهای پرخطر کاهش می‌یابد (رودریگز- رویز، ۲۰۲۳). این یافته با نظریه سرمایه روان‌شناختی کاملاً همسو است. برخلاف جو مدرسه که امری بیرونی است، هوش اخلاقی یک سرمایه درونی است که دانش‌آموز آن را با خود به همراه دارد. هوش اخلاقی به عنوان یک موتور تولید بهزیستی عمل می‌کند. دانش‌آموز دارای هوش اخلاقی در مواجهه با چالش‌ها از راهکارهای مسئله‌مدار استفاده می‌کند (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۶). این سبک مقابله‌ای مانع از انباشت استرس و تنش می‌شود. در نتیجه، فرد به طور خودکار نشاط ذهنی بیشتری را تجربه می‌کند. هوش اخلاقی، فرد را از درگیری‌های شناختی و عذاب وجدان (که ناشی از رفتارهای غیراخلاقی است) دور می‌کند و او را به سمت رفتارهای اصیل و هماهنگ با ارزش‌هایش سوق می‌دهد که نتیجه مستقیم آن ایجاد نشاط ذهنی پایدار است (سزنیتمن و انگل-یگر، ۲۰۱۷). این نشاط پایدار نیاز فرد را به خوددرمانی با مواد مخدر کاهش می‌دهد. در اینجا، نشاط ذهنی نقش یک مبدل انرژی را ایفا می‌کند. هوش اخلاقی از طریق تولید نشاط آمادگی به مصرف را به طور غیر مستقیم خنثی می‌کند. این نشان می‌دهد که هوش اخلاقی نه تنها مستقیماً (از طریق تصمیم‌گیری عقلانی) بلکه به صورت غیر مستقیم (از طریق بهبود کیفیت هیجانی زندگی یا همان نشاط) مانع سقوط دانش‌آموز به دام اعتیاد می‌شود. این مسیر غیر مستقیم بهترین استدلال برای اثبات این است که رشد اخلاقی درونی بسیار کارآمدتر از کنترل‌های محیطی است.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

این پژوهش با محدودیت‌هایی از جمله انحصار جامعه آماری به نوجوانان پسر شهر قم و استفاده از ابزارهای خودگزارش‌دهی (با احتمال سوگیری پاسخ‌دهی) مواجه است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی بررسی‌ها در جوامع متنوع‌تر و با بهره‌گیری از ابزارهای کیفی مانند مصاحبه انجام شود. بر اساس یافته‌ها پیشنهاد می‌گردد مدارس به جای رویکردهای انضباطی سخت‌گیرانه، برنامه‌های آموزش هوش اخلاقی، کارگاه‌های تصمیم‌گیری اخلاقی و تحلیل موقعیت‌های واقعی را جایگزین کنند و معلمان نیز برای انتقال مفاهیم اخلاقی از طریق مسائل روزمره توانمند شوند. همچنین، با توجه به نقش پیشگیرانه نشاط ذهنی در آمادگی به مصرف مواد، ضرورت دارد مدارس فضاهایی را برای تخلیه هیجانی و مشارکت فعال دانش‌آموزان در برنامه‌های فوق برنامه غیررسمی (هنری، ورزشی و داوطلبانه) فراهم کنند و مشاوران مدرسه به آموزش مدیریت هیجان و غربالگری دانش‌آموزان دارای هوش اخلاقی و نشاط پایین بپردازند. در نهایت، شکل‌دهی به جو حمایت‌گرانه و بدون قضاوت در مدرسه، اجرای برنامه‌های مبتنی بر فضیلت و آموزش والدین جهت تقویت هوش اخلاقی و تجربه هیجانات مثبت در خانه به عنوان مکمل‌های اثربخش در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود.

منابع

احمدی، سهیلا؛ حسنی، محمد و موسوی، میرنجف (۱۳۹۷). رابطه جو اخلاقی مدرسه با حس تعلق به مدرسه و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳* (۴)، ۱۳۲-۱۲۵.

آراسته، حمید رضا؛ عزیزی شمامی، مصطفی؛ جعفری‌راد، علی و محمدی جوزانی، زهره (۱۳۸۹). بررسی وضعیت هوش اخلاقی دانشجویان. *فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ، ۲* (۱۱-۱۰)، ۲۱۴-۲۰۱.

بهرام بیگی، یاسمن و کریمی باغ ملک، آیت‌الله (۱۴۰۳). پیش‌بینی گرایش به مواد مخدر بر اساس مهارت‌های ذهن‌آگاهی، انعطاف‌پذیری شناختی و سرزندگی ذهنی در نوجوانان. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، ۱۰* (۲)، ۲۵۳-۲۴۳.

بهرامی، محمدامین؛ اصمی، مریم؛ فاتح‌پناه، آزاده؛ دهقانی تفتی، عارفه و احمدی تهرانی، غلامرضا (۱۳۹۱). سطح هوش اخلاقی اعضای هیأت علمی و کارکنان دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد. *اخلاق و تاریخ پزشکی ایران، ۵* (۶)، ۹۵-۸۱.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

بهلولی چیچکلوی حاجی آقا، فرحناز و محمود فخه، هیمن (۱۴۰۰). اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر بهزیستی روان‌شناختی و اخلاق تحصیلی دانش‌آموزان دختر در دوره همه‌گیری کرونا. *پژوهش در نظام های آموزشی*، *۱۵* (۵۵)، ۲۱۶-۲۰۳.

جفره، علی (۱۴۰۴). *نظریه گسترش و ساخت هیجان‌های مثبت فردریکسون*. اولین همایش بین المللی تحولات نوین در نظام‌های آموزشی، تربیتی، روان‌شناسی، مهارت‌آموزی و مهارت محوری با محوریت آموزش و پرورش در هزاره سوم، بوشهر.

حاجی بابا، حمیده (۱۴۰۲). *بررسی ر ابطه بین جو ا خلاقی مدرسه با رفتارهای مدنی تحصیلی و سرزندگی تحصیلی با درنظر گرفتن نقش واسطه ای تحول مثبت دوره نوجوانی*. پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی ایران.

حاجی‌حسنی، مهرداد؛ شفیع‌آبادی، عبدالله؛ پیرساقی فهیمه و بشیرپور، محراب (۱۳۹۰). پیش‌بینی گرایش به اعتیاد بر اساس میزان پرخاشگری و ابراز وجود در دانشجویان. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۵(۲۰)، ۴۱-۵۴.

حمیدی، سعیده؛ خدادادی، جواد و کلانتری هرمزی، آتوسا (۱۴۰۲). واکاوی مفهوم هوش اخلاقی از منظر دانشجویان مقطع دکتری مشاوره: یک پژوهش کیفی. *دستاوردهای روان‌شناختی*، ۳۰(۲)، ۲۰۳-۲۲۲. https://doi.org/10.22055/psy.2023.40448.2829

زرگر، یداله؛ نجاریان، بهمن و عبدالزهرا، نعامی (۱۳۸۷). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی (هیجان-خواهی، ابراز وجود، سرسختی روان‌شناختی)، نگرش مذهبی و رضایت زناشویی با آمادگی اعتیاد به مواد مخدر در کارکنان یک شرکت صنعتی در اهواز. *مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی*، *۱۵* (۱)، ۹۹-۱۲۰.

زمانیان قوژدی، عزت؛ برقی ایرانی، زیبا و علی اکبری دهکردی، مهناز (۱۳۹۷). مدل‌یابی خودشکوفایی بر پایه هوش معنوی، هوش اخلاقی و بهزیستی روان‌شناختی دانش‌آموزان تیزهوش. *فصلنامه روان-شناسی و دین*، *۱۱* (۲)، ۵۷-۳۹.

شیخ‌الاسلامی، راضیه و دفترچی، عفت (۱۳۹۴). پیش‌بینی نشاط ذهنی دانش‌آموزان بر اساس جهت‌گیری‌های هدف و نیازهای اساسی روان‌شناختی. *مجله روان‌شناسی*، ۲ (۱۹)، ۱۷۴-۱۴۷.

عامری، نرجس (۱۴۰۱). روابط ساختاری طرحواره‌های ناسازگار اولیه با ولع مصرف در افراد وابسته به مواد تحت درمان نگهدارنده با متادون: نقش میانجی شفقت به خود. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، *۱۶* (۶۶)، ۴۷-۷۰. https://doi.org/10.52547/etiadpajohi.16.66.47

عزیزی، سریه؛ بنیسی، پری‌ناز و وطن‌خواه، حمیدرضا (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش مهارت حل مسأله بر هوش اخلاقی و ادراک خویشتن. *فصلنامه مهارت‌های روان‌شناسی تربیتی*، *۸* (۱)، ۸۳-۷۵.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

قلی‌زاده مظفر؛ احمدی، لادن و قلی‌زاده، زیبا (۱۳۹۷). رابطه علی دلبستگی ناایمن و هوش اخلاقی با آمادگی به اعتیاد با میانجی‌گری هیجان‌خواهی در دانش‌آموزان پسر. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۲(۴۵)، ۲۸۰–۲۶۵.

قنبری، محمد و فولادچنگ، محبوبه (۱۳۹۴). رابطه بین تاب‌آوری و نشاط ذهنی با استعداد اعتیاد دانشجویان. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۹(۳۴)، ۹-۲۲.

کهرازیی، فرهاد؛ کیانی، عاطفه و خان محمدزاده، زهرا (۱۳۹۶). *بررسی رابطه بین جو مدرسه و کلاس درس با استعداد به اعتیاد در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه*. دومین کنگره ملی روان‌شناسی و آسیب‌های روانی-اجتماعی، چابهار.

کیخسروانی، مولود؛ دهقانی، آمنه و دهقانی، یوسف (۱۳۹۶). رابطه علی خودتنظیمی و هوش اخلاقی با آمادگی به اعتیاد از طریق میانجی گری هیجان‌خواهی. *فصلنامه اعتیادپژوهی*، ۱۱(۴۳)، ۲۶۶–۲۴۹.

مختاری‌پور، مرضیه و سیادت، سید علی (۱۳۸۸). بررسی مقایسه‌ای ابعاد هوش اخلاقی از دیدگاه دانشمندان با قرآن کریم و ائمه معصومین (ع). *دوفصلنامه‌ی علمی -تخصصی مطالعات اسلام و روان‌شناسی*، ۳ (۴)، ۱۱۸-۹۷.

مرادی‌مقدم، مجید و بدری، مرتضی (۱۴۰۲). تاثیر کیفیت زندگی مدرسه بر سرزندگی تحصیلی دانش‌آموزان با نقش میانجی حمایت تحصیلی و جو مدرسه. *رفتار مثبت در سازمان های آموزشی*، ۱(۴)، ۸۲-۹۷.

معینی‌کیا، مهدی؛ طوسی، داود و جاویدپور، مرتضی (۱۴۰۱). الگویابی رابطهٔ بین هوش اخلاقی با بهزیستی روان‌شناختی: نقش واسطه‌ای نگرش مذهبی و استدلال اخلاقی. *پژوهش در دین و سلامت*، ۸(۲)، ۷۲-۸۸. https://doi.org/10.22037/jrrh.v8i2.34184

موسیوند، محبوبه (۱۴۰۰). الگوی ساختاری عملکرد خانواده، سرمایه روان‌شناختی، نیازهای روان‌شناختی با نشاط ذهنی: نقش میانجی مسئولیت‌پذیری نوجوانان در دوران بلوغ. *مجله علوم روان شناختی*، ۲۰(۱۰۳)، ۱۱۷۰-۱۱۴۷. https://doi.org/10.52547/JPS.20.103.1147

References

Avcı, M. (2025). Adolescents' experiences with substance use: risks, protective factors and interventions. *BMC Psychology*, *13*(1), 802. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03125-w.

Cece, V., Guillet-Descas, E., & Lentillon-Kaestner, V. (2022). Teacher well-being and perceived school climate during COVID-19 school closure: The case of physical education in Switzerland. *The Teacher Educator*, *57*(1), 45-60. https://doi.org/10.1080/08878730.2021.1991540

Cornell, D., & Huang, F. (2016). Authoritative school climate and high school student risk behavior: A cross-sectional multi-level analysis of student self-

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]
[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

reports. *Journal of Youth and Adolescence*, *45*(11), 2246-2259. https://doi.org/10.1007/s10964-016-0424-3

Dacka, M. (2024). Moral intelligence–theory and application in education. *Seminare. Poszukiwania Naukowe*, *45*(2), 37-51. https://doi.org/10.21852/sem.1826

Daily, S. M., Mann, M. J., Lilly, C. L., Bias, T. K., Smith, M. L., & Kristjansson, A. L. (2020). School climate as a universal intervention to prevent substance use initiation in early adolescence: A longitudinal study. *Health Education & Behavior*, *47*(3), 402-411. https://doi.org/10.1177/1090198120914250

Espejo-Siles, R., Zych, I., Farrington, D. P., & Llorent, V. J. (2020). Moral disengagement, victimization, empathy, social and emotional competencies as predictors of violence in children and adolescents. *Children and Youth Services Review*, *118*, 105337. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105337

Gálvez-Nieto, J. L., Polanco-Levicán, K., Trizano-Hermosilla, Í., & Beltrán-Véliz, J. C. (2022). Relationships between school climate and values: the mediating role of attitudes towards authority in adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(5), 2726. https://doi.org/10.3390/ijerph19052726.

Jeynes, W. H. (2019). A meta-analysis on the relationship between character education and student achievement and behavioral outcomes. *Education and Urban Society*, *51*(1), 33-71. https://doi.org/10.1177/0013124517747681

Kline, R. B. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling.* Guilford publications.

Kor, A., & Shoshani, A. (2023). Moderating the impact of the COVID-19 pandemic on children's and adolescents' substance use, digital media use, and mental health: A randomized positive psychology addiction prevention program. *Addictive Behaviors*, *141*, 107660. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2023.107660.

Kun, B., Urbán, R., Paksi, B., Griffiths, M. D., Richman, M. J., & Demetrovics, Z. (2019). The effects of trait emotional intelligence on adolescent substance use: Findings from a Hungarian representative survey. *Frontiers in Psychiatry*, *10*, 367. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2019.00367

Lennick, D., & Kiel, F., (2005) *Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success.* Wharton School Publishing

Lester, L., & Cross, D. (2015). The relationship between school climate and mental and emotional wellbeing over the transition from primary to secondary school. *Psychology of Well-being*, *5*(1), 9. https://doi.org/10.1186/s13612-015-0037-8

Leurent, B., Dodd, M., Allen, E., Viner, R., Scott, S., & Bonell, C. (2021). Is positive school climate associated with better adolescent mental health? Longitudinal study of young people in England. *SSM-Mental Health*, *1*, 100033. https://doi.org/10.1016/j.ssmmh.2021.100033.

Martin, D. E., & Austin, B. (2010). Validation of the moral competency inventory measurement instrument: Content, construct, convergent and discriminant

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]

approaches. *Management Research Review*, *33*(5), 437-451. https://doi.org/10.1108/01409171011041884

Milyavskaya, M., & Koestner, R. (2011). Psychological needs, motivation, and well-being: A test of self-determination theory across multiple domains. *Personality and Individual Differences*, *50*(3), 387-391. https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.10.029

Montero-Carretero, C., Pastor, D., Santos-Rosa, F. J., & Cervelló, E. (2021). School climate, moral disengagement and, empathy as predictors of bullying in adolescents. *Frontiers in Psychology*, *12*, 656775. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.656775

Podiya, J. K., Navaneetham, J., & Bhola, P. (2025). Influences of school climate on emotional health and academic achievement of school-going adolescents in India: a systematic review. *BMC Public Health*, *25*(1), 54. https://doi.org/10.1186/s12889-024-21268-0.

Prasertsin, U., Srihaset, K., & Roopsuwankun, P. (2024). Development of indicators and moral intelligence scales for junior high school students: mixed-method research. *BMC Psychology*, *12*(1), 174. https://doi.org/ 10.1186/s40359-024-01640-w.

Rodríguez-Ruiz, J., Zych, I., Llorent, V. J., Marín-López, I., Espejo-Siles, R., & Nasaescu, E. (2023). A longitudinal study of protective factors against substance use in early adolescence. An ecological approach. *International Journal of Drug Policy*, *112*, 103946. https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2022.103946.

Ryan, R. M., & Frederick, C. (1997). On energy, personality, and health: Subjective vitality as a dynamic reflection of well-being. *Journal of Personality*, *65*(3), 529-565. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1997.tb00326.x.

Schulte, L. E., Thompson, F. T., Talbott, J., Luther, A., Garcia, M., Blanchard, S., ... & Mueller, M. (2002). The development and validation of the ethical climate index for middle and high schools. *The School Community Journal, 12*(2), 117-132. https://doi.org/10.1007/bf00992188

Siraj, R., Najam, B., & Ghazal, S. (2021). Sensation seeking, peer influence, and risk-taking behavior in adolescents. *Education Research International*, *2021*(1), 8403024. https://doi.org/10.1155/2021/8403024

Sznitman, S., & Engel-Yeger, B. (2017). Sensation seeking and adolescent alcohol use: Exploring the mediating role of unstructured socializing with peers. *Alcohol and Alcoholism*, *52*(3), 396-401. https://doi.org/ 10.1093/alcalc/agx008.

Weed, N. C., Butcher, J. N., McKenna, T., & Ben-Porath, Y. S. (1992). New measures for assessing alcohol and drug abuse with the MMPI-2: The APS and AAS. *Journal of Personality Assessment*, *58*(2), 389-404. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5802_15.

[Downloaded from etiadpajohi.ir on 2026-11-24]

[DOI: 10.22034/eti.20.80.75]